

LE GRAND LIVRE DE L'AFRIQUE - NICOLAS NORMAND KÖNYVÉRŐL

BENKES MIHÁLY

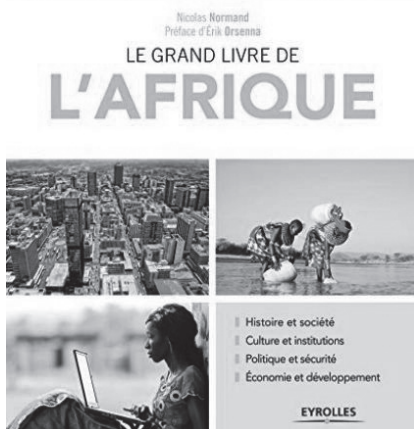
A szerző hivatásos diplomataként több szubszaharai országban szolgált nagykövetségként, majd különböző francia minisztériumok tudományos tanácsadójaként – nem egyszer operatív vezető tisztviselőjeként – kitüntetett szerepet játszott az Afrikára irányuló politikai ügyek terén. Egyike azoknak a tudósoknak, akik egész pályájukat Afrikának szentelték, s ekként kivételes ismeretek birtokában összefoglaló művek kiadására vállalkoztak. E kötet főcíme – *Afrika nagy könyve* – híven jelzi azt a szándékát, hogy a mai Afrikáról, döntően a szubszaharai régiók viszonyairól a források legteljesebb körű interpretációja révén szerezhessenek valós ismereteket a különféle érdekeltségű kormányzati, nem kormányzati és magán szereplők, célzottan az egyetemi hallgatók.

Bevezetőjének első mondatával – „Már nem hagyható figyelmen kívül Afrika” – kinyilvánítja, hogy a kontinens ügye rendszerszintű fordulatot igényel. Feltevése szerint a kontinens országainak nagy részét sújtó elszegényedési és demográfiai folyamattal összefüggő kockázatok a világ egészének jövőbeli fejlődésére elkerülhetetlenül kihatnak. Világméretű növekedés avagy ökológiai és humanitárius válság dichotómiáját vizionálja, melynek jegyében a fejlődést megrontó, a lemaradást előidéző globális és partikuláris szinten tapasztalható kihívások tüzetes vizsgálatára vállalkozott.

A kötet *első részének* átfogó címével – *Un continent en mutation* – tudatosítja, hogy Afrika szociotörténeti, antropológiai, ökopolitikai és geostratégiai eredménytelenség közepette korszakos átmenet periódusába jutott a 20-21. század fordulóján. Elsőként a *szegénység* problematikáját elemzi, kutatva a „*végzetszerűség*” és a „*determináltság*” kontextusának jegyeit. Afrikai szerzőket idézve részben igazolva látja, hogy a szegénység fatális volta „*zavart keltő valós jelenség az afrikaiak életében*”, amit a kedvezőtlen geográfiai tényezőkön túl nagyrészt a történeti okok sorából kiemelkedően sokkoló hatású „*brutális kolonizáció*” és „*rasszizmus*” okozott.

A nemzetközi szakirodalomban e tárgyban nyomon követhető kutatások szintén jelzik, hogy a múltbeli „traumatizmusok” mély nyomokat hagytak maguk után, miközben a szigorúan vett gazdasági behatolás következményeit továbbra is eltérő nézetek, polémiaiák övezik. A szerző figyelmet fordít arra, hogy egyes afrikai értelmiségieket egyfajta „*narcisztikus sérülés*”, a krónikus „*diszkriminatív viszonyok*” arra indítottak, hogy a fejlődést, mint olyat „*idegen külső parancs*” gyanánt elutasítsák.

Des RÉPONSES précieuses étayées par de passionnantes et précises ANALYSES.

Nicolas Normand

Le grand livre de l'Afrique Chaos ou émergence au sud du Sahara ?

Éd. Eyrolles, 2019

Konkrét politikai esetekkel szemlélteti, hogy az „európai kolonizáció” mindmáig élénk reakciókat vált ki az afrikai társadalmakban. (4-11.o.)

A *determinizmus* tárgyában a külhatalmak által előidézett elmaradottság komplexitását a napjainkban felmerülő teóriák áttekintésével közelíti meg: a *dependencia*, az *egyenetlen fejlődés*, a *neokolonializmus*-elméletek gazdasági, politikai és szociokulturális jegyeit veti egybe. Ezek tükrében látható, hogy mind a nyugati multinacionális aktorok, mind a domináns keleti – főleg kínai – vállalkozások egyöntetűen érdekelték Afrika gazdasági pozicionálásában és felemelkedésében. Hiteles statisztikai jelentések alapján igazolható Kína és más ázsiai, illetve közép-keleti ágensek erősödő jelenléte, amelyek az afrikai gazdaság több szférájában nagyobb profitot realizálnak, mint az egykori kolonialista hatalmak. Kirívó jelenség, hogy vállalkozásaik egy része figyelmen kívül hagyja vagy kijátssza az export-import viszonylatban rögzített rendet és korlátozásokat, jó részük nem vállal szerepet a korrupció, az illegális tevékenységek visszaszorítására irányuló kezdeményezésekben, vagy a szociális vagy környezeti normák betartását célzó programokban. (11-15. o.)

A továbbiakban *elmaradottságot kiváltó kulturális okok* interpretációját emblematisztikus tudósok (*G. Myrdal, Max Weber, Karl Popper, L. Harrison, P. North*) tanulmányaira alapozva tárgyalja, jelezve a kulturalista megközelítés különös összetettségét. Mellettük több kiemelkedő afrikai tudós írásait adja közre, melyek révén hagyomány és modernitás tárgykörében létező ellentétek, nézetkülönbségek, polémiajuk ismerhető meg. Műveik visszatükrözik a valóság értelmezéséhez köthető ideológiai és politikai elkülönülést, továbbá a *lokális kultúra*, a *tradíció és a fejlődés*, a *modernitás* szövevényes viszonyait. Közülük egyesek a kulturalista teória relativizálása felé hajlanak (*A. Mbembe, A. Kabou, Bonaventure Mve Ondo*), míg mások a traumatizáció hatása alatt az irracionális védekezéshez, a fétisizmushoz való visszatérésben látják a kiutat. Utóbbiak a családi, közösségi, klánikus viszonyok konverzációja függvényében gondolkodnak a fejlődésről (*Moussa Kotané, D.*

Etounga-Manguelle, C. Monga). Az afrikai gondolkodók reagálásaikkal ugyanakkor valamennyien tudatosítják, hogy a mondializáció keretei között az afrikaiak különböző belső dinamikával rendelkeznek, mintegy teret engedve a kulturális alkalmazkodás más-más módon történő érvényesülésének.

Normand külön kitér az *ázsiai modell* alkalmazhatóságával kapcsolatos álláspontok bemutatására is, levonva azt a következtetést, hogy a kelet- és dél-ázsiai országok és a szubszaharai régiók közötti történeti, kulturális, vallási, illetve a nemzetközi kapcsolati különbségek, illetve aránytalanságok következtében az ázsiai minta követésének afrikai kísérletei során sem következett be egyértelmű felemelkedés. (L. Etiópia, Ruanda és Burundi, Dél-Afrika, Zimbabwe, Botswana, Libéria és Madagaszkár eseteit.)¹ (28-31.o.)

A következő fejezetben a szerző maga is az ezredforduló óta eltelt évek kihívásaként említi Afrika átalakulásának processzusát. Elsőként az *állam*, az *alkotmányozás*, a *kormányzás* visszaesésekkel terhes eseménytörténetét elemzi. A téma felütéseként itt is hipotétikus kérdéseket intéz az olvasóhoz:

- Afrikában a politika csak egy biznisz, mint bármi más?
- Afrika egy feltételezett jogállamiság felé vezető zarándoklat során megsemmisítheti magát az államot?
- A politikai világ és intézményei helyesen működnek-e mint közös érdekű autonóm vezetési szintér vagy ellenkezőleg, az állam halottá lesz Afrikában? (33.o.)

A továbbiakban bőséges tapasztalati ismerete és jártassága birtokában a politikai átalakulás kritikus tartalmi jegyeit és lehetséges formáit érintő kutatási produktumok érvényesíthetőségét vizsgálja. Kiindulásként *Jean-François Bayart* 2006-ban publikált tanulmányára utal, amelyben az afrikai állami modellt a „demokratikus nyugati modell” és a „tradicionális afrikai nem állami társadalmi struktúrák” közti kereszteződés termékeként határozza meg.² További tanulmányok feldolgozásaként bontakozik ki az *afrikai államiság* bonyolultsága és diszfunkcionalitása. Ezek alapján tételezhető, hogy az „organikus társadalom”, a „Code Civil” normarendszer biztosítása a mai Afrikában a despotikus, korrupt, inkompetens klánikus rezsimek vezetőinek viszonylagos érdektelensége miatt csak esetleges vagy lehetetlen. (33-38.o.) Idézi, hogy a posztkoloniális afrikai államot aktuálisan is rokonsági vagy kooptáción nyugvó személyi kapcsolatok hálózata jellemzi, miközben importált nyugati demokratikus modellek formalitásai között működnek. Rávilágít, hogy a hibridizáció napjaink *neopatrimonializmusának* is jellegzetessége, melyben a patrimonális logika egy nem hagyományos politikai rendszerhez igazodva valósul meg, magába foglalva egyebek közt a *klientelizmust*, a *nepotizmust*. A szerző megállapítja, hogy az afrikai állam különösségére vonatkozó kutatásokból levonható az a következtetés, hogy az államok aktuális aktivitásai legkevésbé sem kedveznek erős és inkluzív intézményi építkezésnek. (33-38.o.)

Igazolásként áttekintést ad az elmúlt harminc év során lezajlott szubszaharai politikai átmenetről, bemutatva, hogy a megfelelő állami konstrukció elérése elhúzódó drámai folyamatot feltételez, amit egyfelől a szakadatlan válságok, az etnikai és

klánikus struktúrák nehezítenek, másfelől a belső és államközi vagy interregionális és külső kényszerek folytonossága idéz elő. Ezek összessége fékezi, akadályozza a demokrácia felé történő elmozdulást. Az OCDE és IMF becslései alapján jelzi, hogy a kontinens államainak több mint felében (26-28 esetben) gyengének minősül a kormányzati tevékenység, közülük 14-ben a törekenység circulus vitiosusából való kiemelkedés esélye erősen korlátozott. Idézi azt a szimbolikát, miszerint a demokrácia a kontinens politikai térképén csak szaggatott vonallal, ideiglenesen jelölhető, az államok legyenek akár a „nem kifejlett demokrácia”, az „autoriter” vagy a „tényleges diktatúra” kategóriájába sorolhatóak. Az érintett országokról részletező leírást közöl a londoni *Economist Intelligence Unit* által kimunkált demokrácia index alkalmazásával. Normand ezt a szubszaharai karakterisztikát beilleszti a világ más régióiban (Törökország, Oroszország, Egyiptom, Szíria, Magyarország, Lengyelország, Kína, Venezuela) rögzíthető fejlemények körébe, ahol bizonyíthatóan az autoritarizmus felé történő elhajlásra került sor. Külön említi a *kínai techno-meritokráciát* és *D. Trump* elnöki kurzusát, amely a demokrácia modellt diszkreditálta az USA-ban. (38-42.o.)

A mai afrikai valós viszonyokat a demokrácia és a jó kormányzás alapelveivel szembeesítve kimerítő helyzetelemzést nyújt a fejlődést nehezítő tényezőkről – határok kérdése, illegális gazdasági tevékenységek, kriminalizáció, tiltott migrációs mozgalom, emberkereskedelem, nepotizmus, stb. – amelyek a kontinens egészén bizonyos aránybeli különbségekkel rögzíthetők. E jegyek közül kiemeli az etnikai, kasztok közötti politikai és vallási kötődésű harcok destabilizáló hatását, egyben kritikai vizsgálat alá veti az etnicitás-elméleteket, kimondva, hogy a történeti-antropológiai, szociológiai kutatások ambivalens – gyakran szélsőséges – álláspontokat mutatnak. Az afrikánisztikai szakirodalomban előforduló minősítések („afrikai betegség”, „koloniális termék”, „csupán az összetartozás és identifikáció ténye”, a „klientelista politikai stratégia manipulatív eleme”) jelzik a probléma összetettségét. A konfliktualitás gyakori tényezőiként a plurikulturális társadalmi környezetben keletkező elegendő viszonyokra, esetenként a társadalmi megosztottsággal társuló összetűzésekre, hatalmi törekvésekre és politikai manipulációkra, államsínyekre, a klientelizmusra és familizációra, a kommunotarista lelki meghasonlásra bőséges forrásaanyagot dolgozott fel a szerző, kibontva a demokratizáció, a modernizáció előtt tornyosuló akadályokat. (42-58.o.)

Különös nyomatékkal tárgyalja a gazdasági kormányzás ügyét, amelynek minősítése és értékelése ugyancsak kételyeket vet fel.³ Visszatérő gondolatként merül fel, vajon „a demokrácia fékezi-e vagy növeli-e a fejlődést, magát a gazdasági felemelkedést az adott afrikai környezetben”, „kell-e sürgetni a jó kormányzást?” Normand saját megfigyelései szerint a javuló kormányzás esetében sem értek el valós gazdasági fejlődést az érintett országokban. Nyitott kérdés, hogy ez ügyben a célszerűség érdekében milyen attitűdöt kell tanúsítaniuk az országos, kontinentális és nemzetközi szintű szereplőknek. Utalásként bemutatja a gazdasági bűnözés terén leginkább elmarasztalható országok⁴ és környezetük által folytatott, a gazdaság egészét átható tiltott aktivitásokat. Kiemeli az egymással kölcsönhatásban lévő

destabilizáló további kérdéses jegyeket, köztük a globális kiszámíthatatlanságot, a szüntelen konfliktusosság gyúanyagát, a nemzeti logika mimetizmusát, a vitatható határok és a plurikulturális viszonyok tárgykörét. (58-75.o.)

A kötet első részének befejező fejezete a felemelkedést döntően befolyásoló kulturális tényezők elemzését tartalmazza. Újra kihívó kérdésekkel indítja mondanivalóját a szerző: „Afrika felemelkedése szükségessé tesz-e egy kulturális forradalmat?” „Afrika valóban kívánja-e követni a neki ajánlott fejlődési modellt?” Ily módon közelíti azt a dilemmát, amelynek kulcskérdése, vajon a „kulturális kiigazítás”, azaz a tradicionális kultúra újrarendelése és degradációs jelenségeinek mérséklése meghozhatja-e a gazdasági növekedést és a biztonságot Fekete-Afrikában? A tradicionális kulturális reprezentációk közül három az ősökre visszavezethető szokást és cselekményt vizsgál: a *betegséghez*, a *gyermekszületéshez* fűződő mítoszokat és a *boszorkányság* (sorcellerie) rítusát és funkcióját. Ez utóbbit, bár nem szükségszerűen tartható ártó szándékúnak, mégis kimutathatóan mint „bűnbak-képző” eljárást és mint az individuális elhajlások megtorlását az egyenlőtlen társadalmi viszonyok fenntartójaként, illetve reprodukciójaként alkalmazzák. Konkrétan „adott körülmények között napjainkban is az állam nélküli totalitarizmus rendszerét erősítheti”. (78-79.o.)

E tárgykörben az akkulturáció jelensége ugyancsak megkerülhetetlen, ezért Normand elsősorban afrikai értelmiségiek különféle reakcióinak ismertetésével világítja meg a változások különböző dimenzióját. (Lásd a marginalizáció, diszfunkcionalizmus, asszimiláció, integráció-dezintegráció, emancipáció, konformitás, szinkretizmus, valamint kulturális interakciók és kereszteződések komplexumát!) Figyelmet érdemlő ellentétpárokba foglalja a kultúravesztésre adott reakciókat:

- Négritude vagy a különbözőséghez való jog,
- Mentális dekolonizáció vagy „afrikai reneszánsz”,
- Az afrikai érték fétisizmusa vagy indigén-elvűség.

A szerző nem kerülte el a történelmietlen, homályos, megalapozatlan írásokat sem, viszont azokat kritikai irodalmi forrásokkal ellentételezte. Mind az afrikai felsőbb-

A mai afrikai valós viszonyokat a demokrácia és a jó kormányzás alapelveivel szembeállítva kimerítő helyzetelemzést nyújt a fejlődést nehezítő tényezőkről – határok kérdése, illegális gazdasági tevékenységek, kriminalizáció, tiltott migrációs mozgalom, emberkereskedelem, nepotizmus, stb. – amelyek a kontinens egészén bizonyos aránybeli különbségekkel rögzíthetők.

rendűsége⁵, mind a nyugati vízióra felépített fejlesztési idea követői ellenében az átalakulást segítő motívumokat tárja fel. Mindezek visszatükrözik az aktuális irányzatokat:

- az afrikai racionalizmus exhumálása (Clapperton C. Mavhunga – Zimbabwe)
- dezoccidentalizáció (Maurice S. Dione – Szenegál)
- a neoliberalizmus felmondása (Dr. Abdourahmane sejk – Szenegál)
- univerzalista irányzat, gazdaságtudományi kritika (Achille Mbembe – Dél-Afrika, Celestin Monga – Kamerun, Felwin Sarr – Szenegál)

Az utóbbi két tézis képviselői egy a kulturális sokféleség által elérhető, nyilvánosságon alapuló átmenetet vizionálnak oly módon, hogy a pluralizmus és a partikularizmus tudatos alkalmazásával „demokratikus univerzalizmus rendszere” valósulhat meg (80-88.o.)

Rátérve a tradicionális értékek gazdasági hatásvizsgálatainak eredményeire⁶, kimutatja, hogy a mérések egybevágóan az „innováció” és a „tradicionálizmus” kettős tendenciáját igazolják. Az előbbi esetében a világrendhez hasonló praktikus érdekalapú modernitás befogadását nem kizáró lokális aktivitások tapasztalhatók. Az utóbbi keretei közt viszont az endogén ismereteken nyugvó különös afrikai modellek lehetséges értékeleinek átmentési szándéka ütközik a „szakralizált tradicionálizmussal”.⁷ (89-95.o.)

A kötet második része – *Sécurité et géopolitique: Du Chaos à la paix* – a szubszaharai konfliktusok legutóbbi évtizedeinek teljeskörű bemutatását tartalmazza. Rögzíti a konfliktustípusok tételes kronológiáját, s egyben eligazítást ad azok kiváltó okairól. Megvilágítja és felerősíti az endogén eredetű motívumokat. A szerző kiérlelt didaktikai stílusban dolgozta fel az államközi és „civil háborúk” társadalmi közegében lejátszódó változásokat. A hidegháborús korszakot követő évtizedekben az utóbbiak változatai váltak gyakoribbá, az esetek nagy részében megjelenítve a gyenge, kudarcos államiság működési hiányait. Ezek sorában a perifériák ellenőrizetlensége, a rendfenntartó erők gyengesége és megosztottsága, a szecessziós mozgalmak gyakorisága, a közösségek közötti identitási különbözőségekből eredő feszültségek, a természeti és geopolitikai egyenlőtlenségek, valamint az oktatási, egészségügyi és kulturális szférában létező egyenlenségek és krónikus válságok jelentősége domborodik ki. Paradox módon az eluralkodó válság kimutathatóan a demokratizációs kurzus terméke is, minthogy a politikába és a választási arénába bekerült új szereplők sajátos gazdasági, etnikai, vallási, területi, illetve ágazati és individuális követeléseik összetűzéseikhez és a „játékszabályok” változtatását célzó radikalizálódó politikai konfrontációra vezettet. (99-108.o.)

Az érintett országokban tapasztalható káosz kialakulásának és eszkalációjának determináns eleme a kormányzati technikai és a „nemzeti hadseregek” által elkövetett erőszak, ami különféle reakciókat hívott életre, lásd a „fantom államok” vagy az „adminisztráció nélküli államok” körét: Congo-RDC, Szomália, Közép-afrikai Köztársaság, Dél-Szudán, Bissau-Guinea, Elefántcsontpart viszonyait. (108-113.o.)

Külön fejezet szól a dzsihadista terror geopolitikai indítékairól, illetve a terrorizmus elleni globális válaszok kereteiről. Az ezredfordulót követően fellendülő terrorizmus általános folyamatából a térbeli neuralgikus gócok történetét foglalja össze a szerző. Ekként a *szalafista dzsihadizmus*, a *vahhabizmus*, az *Al-Shahab* és a *Boko-Haram* vizsgálatával hiteles képet vázol fel az aktív erőszak és a radikalizáció okairól, illetve a népességre gyakorolt frusztráció negatív következményeiről. E vonatkozásban az ENSZ-PNÜD 2017. szeptemberi jelentése tanúsítja, hogy a kontinensen erősödő radikalizáció a demográfiai növekedés folytán döntően a fiatal népeességben terjed. A tömeges „kielégítetlenség”, a „kilátástalanság”, az állami és terrorcsoportok erőszakos tettei és visszaélései, továbbá a vallási késztetések együttesen a szélsőséges cselekmények felé lökik a „dologtalan” tömegeket a jelentés szerint. (113-130.o.)

Normand a „globális visszavágás”, avagy a „nemzetközi támogatás” jegyében zajló biztonsági, béketeremtő és -fenntartó műveletek közül az Európa, Egyesült Államok és az ENSZ által közösen vállalt projektek és missziók kritikai magyarázatát fogalmazza meg. Kimutatja a „biztonsági és béke architektúra-terv” (Architecture de paix de sécurité en Afrique – APSA)⁸ gyakorlati nehézségeit, viszonylagos eredménytelenségét. Bírálja az Afrikai Unió által kialakított katonai és civil struktúrát, amelyben az afrikai fegyveres erők nehezen alkalmazkodnak az APSA posztmodern kormányzati rendszeréhez. Nem hagy kétséget afelől, hogy a képlékeny államok biztonsági képességeinek erősítése nem csupán költségvetési, hanem politikai követelményekhez kötött feladatot képez. Ajánlásaiiban diplomáciai, stratégiai tanácsadói jártassága alapján a konszolidáció és a „nemzeti újjáépítés”

A szerző kiérlelt didaktikai stílusban dolgozta fel az államközi és „civil háborúk” társadalmi közegében lejátszódó változásokat. A hidegháborús korszakot követő évtizedekben az utóbbiak változatai váltak gyakoribbá, az esetek nagy részében megjelenítve a gyenge, kudarcos államiség működési hiányait. Ezek sorában a periferiak ellenőrizetlensége, a rendfenntartó erők gyengesége és megosztottsága, a szecessziós mozgalmak gyakorisága, a közösségek közötti identitási különbségek-ből eredő feszültségek, a természeti és geopolitikai egyenlőtlenségek, valamint az oktatási, egészségügyi és kulturális szférában létező egyenlenségek és krónikus válságok jelentősége domborodik ki.

céljából a lázadó csoportokkal való külön tárgyalások folyamatát, a közoktatási szféra hatékonyabbá tételét, közös politikai-vallási akciók és rendezvények tartását, a kincstári, bírói és rendőri intézmények megerősítését és a szervezett államiság megvalósítási feladatkörét jelöli meg. Intencióiból kiviláglik, hogy az AU jelen állapotában hibás finanszírozási és hiteles doktrína hiányában nem képes a biztonsági projektet működtetni. (130-152.o.)

A kötet *harmadik* részében – *De l'assistance à l'émergence* – a kontinens országainak nyújtandó segélyezés problématicáját taglalja a szerző. A régóta vitatott, a tudományos publikációkban és a hírlapirodalomban egyaránt szereplő kérdést veti fel: „Vajon a gazdag országoknak segíteniük kell Afrikát?” A segélyek és támogatások körét érintő kételyeket erősíti, hogy az ezredforduló utáni másfél évtizedben néhány ország esetében kimutatható gazdasági mérlegek és a szegénység terén történt viszonylagos javulás ellenére sem csökkent a fejlődést gátló tényezők negatív hatása. A szerző sorra veszi ezeket, megvilágítva a fejlődést blokkoló politikai gyakorlat impassz voltát. Rögzíti a politikai vezetők és köreik érdektelenségét az institutionális reformok vonatkozásában, ami a segélyezés rossz adaptációjának túlélését idézi elő. Hasonló módon a „kondicionális-elvű” külső támogatások elakadását a kormányzó elit reformoktól való elzárkózása vagy annak elutasítása okozza több országban. Mindemellert a fogadó állam inkompetenciája megmutatkozik a külföldi ágensekkel tartott kapcsolatokban is, gyakran nehezítve azok célszerű működését.

A segélyezés gazdasági hasznosságáról folyó polémia megosztja az érintett szaktudományi és politikai szereplőket. A segélyezés védelmezőinek és ellenzőinek érveit tömören ütközteti a szerző. A *védelmezők*⁹ a szegénység csapdájából való kilábalás biztosítékát látják a segélyezés fenntartásában, illetve növelésében, látva azt, hogy önmagában az intézményi reform sem jelent megoldást. Az *ellenzők* népes köre – Milton Friedman, Peter Bauer, William Easterly, Dambisa Moyo – viszont a nemzetközi segélyezés gyakorlatának eredménytelenségét és pazarló voltát róják fel, ítélik el. Ajánlásaikban a piacgazdaság, a magántulajdon, a jogszerűség és jogegyenlőség kialakítását, az infláció minimalizálását, észszerű árszabályozást, a mikrogazdaság fejlesztését és más szorosan vett gazdasági összetevők érvényesítését tekintik megfelelő eljárásnak a kívánt cél vonatkozásában. A szerző viszont saját tapasztalataiból merítve előtérbe állítja az államok gyengeségével összefüggő kockázatokat, kimutatva a kormányzati és lokális intézményi, illetve személyi képességek hiányosságát, továbbá a bilaterális és multilaterális kooperációk terén tapasztalható aránytalanságok kedvezőtlen következményeit. Eseti példákkal bizonyítja a nemzetközi segélyezés kontraproduktív hatását, tényként kimutatva azt is, hogy a politikai tényezők impossibilis volta akadálya a felemelkedésnek az érintett afrikai országokban. A polémia lezárásaként megállapítja, hogy a segélyezés ügye „planetáris dimenziót érintő kihívás”, felidézve az 1999-es *Global Public Goods* című jelentés koncepcióját, amely a segélyezés legitimitását a *világméretű közjó* védelméhez köti.¹⁰

A túlzó afrooptimizmust – nem először – kritikai elemzésnek veti alá. Érdemi kutatói eredményeket felmutatva interpretálja a célok és teoretikus elemek diffe-

renciáltságának, illetve „Fekete-Afrika” történeti és intézményi különbözőségeinek meghatározó voltát. Egy erős gazdasági fejlődés megvalósításának 14 argumentumát állítja szembe a felületes véleményekkel, ezek mindegyikét kibontva világítja meg a kiemelkedést akadályozó tényezőket. Ilyen a *gazdaság etatizációja, az erőltetett makrogazdasági szintű strukturális egyenlőtlenség, a multilaterális eladósodottság kritikus szintje, a demográfiai robbanáshoz fűzött derülítő tervezéssel ellentétes degradáció és destabilizálódás, az agrárhozamok rendkívül alacsony szintje*, végső soron adekvát *politikai kormányzás idült hiánya*. Ismételten kiemeli a kínai befolyás és jelenlét ambivalens hatását a szubszaharai régiók gazdasági-szociális viszonyaira. Felfedi, hogy a kínai vállalkozások nagyfokú térnyerését az OCDE által tiltott ún. kedvezményezett kiviteli gyakorlat, az EU-ba irányuló szállítások vámkedvezményei, a bérek és bérköltségek alacsony szinten tartása, a befektetési és infrastrukturális finanszírozások másokét meghaladó mennyisége eredményezte az ezredforduló után.¹¹ A segélyezési politika bemutatását és elemzését az ENSZ által meghirdetett 2000-ben elfogadott 15 éves ambiciózus fejlesztési célkitűzéseinek teljesüléséről adott jelentés¹² tartalmának kritikai áttekintésével zárja.(155-165.o.)

A viszonylagos statisztikai javulási adatok ismertetését követően tételesen felsorolja a 2016-tól rögzíthető visszaesés indikációit és mérési adatait. Ezek a *gazdaság merevségében, a belső egyenlőtlenségek nagyságában, a középosztály lassú felemelkedésében, a drámaian gyenge iskolázottságban, elégtelen iparosításban és diverzifikációban, a manufaktúrális és mezőgazdasági tevékenységek visszaszorulásában* ragadhatók meg. Pontos adatokkal mutatja be az interregionális és nemzetközi kereskedelmi kapcsolatokban, a fejlesztést célzó finanszírozás és a közvetlenül Afrikába irányuló befektetésekben bekövetkezett visszafogottságot, a banki hitelezés és megtakarítások terén uralkodó gyengeségeket és lazaságot. A fenti kedvezőtlen tendenciák a „demográfiai robbanás” biztonsági kockázatával és a környezeti degradációval, valamint a terrorizmussal és kriminalizációval súlyosbítva a kontinens szubszaharai országainak jó részében katasztrofális viszonyok bekövetkezését valószínűsítik.

Normand tanácsadói szerepköréből fakadóan mégsem tekinti megoldhatatlannak a fejlődési rendellenességeket, miközben az OCDE által tételezett „gazdasági felemelkedés” teória globális érvényesülését a szubszaharai országok vonatkozásában nem tekinti valósnak.¹³ (167-191.o.) Nyolc pontban jelöli meg a szubszaharai körülményekhez jobban igazodó megkerülhetetlen, sürgős intézkedéseket. Ezek élén a demográfiai növekedés szabályozása, mérséklése szerepel, amelyet célzottan a fiatalok körében folytatott felvilágosítási és képzési programok keretében ajánlott tudatosítani. A „nemzeti oktatási rendszerek” átfogó reformját sürgető kihívásként minősíti. A gazdasági szférában az endogén tevékenységek finansziális körülményeinek javításán túl a külföldi befektetések megnyerését tekinti követendőnek. A finanszírozási hiányosságok felszámolásával egyenértékű problémaként mutatja be az országok elégtelen infrastrukturális viszonyait. Mindkét szférára vonatkozóan részletes elemzéssel igazolja, hogy a 2012-ben indított *Infrastrukturális Fejlesztési Program Afrikában* (PIDA) és a kapcsolódó szakági projektek nagymérvű szük-

ségletek kielégítésére nem elegendőek. A megoldások egyikeként az afrikai piacok széttagoltságának visszaszorítását és a nemzetközi nyitás összehangolt megvalósítását tartja indokoltnak. A nyitással összefüggésben a gazdaság diverzifikációját és az afrikai mezőgazdaság minden elemének „forradalmi” fejlesztését, radikális átalakítások végrehajtását jelöli meg halaszthatatlan feladatnak. A fentiek foglalatául a szekurizációs kockázatok és a rossz kormányzás általi instabilitás mérséklését tekinti folytonos feladatnak, figyelembe véve az afrikai országok eltérő fejlődési adottságait, különböző szintű megkésettységüket. (192-199.o.)

Végső következtetésként a növekvő heterogenitásra hívja fel a figyelmet, amely a 48 szubszaharai ország mindegyikében és egymás közti érintkezésében valamennyi szférát áthatja. Három „forgatókönyv” magvas megfogalmazásával foglalja össze a kontinens fejlődési módozatait, amelyekről előre jelzi, hogy azok helyi, regionális és régió- illetve államközi kapcsolatokban elegyedhetnek.

Az *első* *szcenárióban* a teljeskörű degradáció és mélyülő konfliktusosság, szecesszionizmus, szervezett kriminalitás, humanitárius válság, obskurantizmus és terror drámai képét vázolja fel a szerző.

A *második*, „*közbülső*” *szcenárió* a képlékeny, kontrollálatlan informális aktivitások keretei között a lokális szolidaritás és a külső támogatások folytán a létezés határmezsgyéjén, belső és külső függőségben változó biztonsági és környezeti kockázatok fenyegetettségében és széleskörű elszegényedésben élő társadalmak instabil helyzetét foglalja össze.

A *harmadik*, az *ún. felemelkedés előtti scenárió* a válságból kibontakozni képesnek mondható államok szűkebb körének aktuális vagy konjunkturális viszonyait vetíti elénk. Ezekben az esetekben bevezették a strukturális reformokat, ideértve a politikai intézményi, a gazdasági és edukatív változtatásokat és a külső piaci aktorokhoz és nyugati vagy ázsiai modellekhez való kötődést.

Normand egyes tudományos megnyilvánulások alapján egy *negyedik scenárió* valószínűségét is megemlíti, miszerint tapasztalható az autocentrikus, állami voluntarista, az endogén forrásokat szorosabb ellenőrzés alá vető rendszerek elkülönülése is.¹⁴ (201-210.o.)

A fenti forgatókönyvekkel valójában a felemelkedés csíráiként aposztrofált kritikus gazdasági, demográfiai, edukatív és intézményi kihívásokon túl az afrikai szociológiai viszonyok behatóbb vizsgálatát, jobb megértését állítja előtérbe. A kötetben hivatkozott afrikai gondolkodók és tudós értelmiségiek autentikus produktumai, valamint a progresszív kritikai szemléletű nemzetközi szakirodalomban az afrikaikéval megegyező uralkodó gondolat híveként „Afrika újragondolását” demonstrálja. Meggyőzően mutatja ki, hogy a kontinens népeinek sommás, entuziasztikus ábrázolását kerülve a mondializáció, avagy a globalizáció függvényében az afrikai kultúrák valorizációja révén érhető el a felemelkedés megalapozása.

„Afrika nagy könyve” a francia nyelven megjelenő Afrika tárgyú művek azon körébe illeszkedik, amelyek a Szaharától délre eső országok és a külvilág közötti rendkívül problematikus érintkezési viszonyok mibenlétéről és kiváltó okairól adnak teljeskörű ismereteket és magyarázatokat. E műve a történelmi atlasz műfajtól

eltérően kérdések és válaszok tömkelegével az afrikai realitásokat állítja előtérbe. Kétszázhet forrás jegyzete egyfelől a multidiszciplinaritást, másfelől a nemzetközi tudós társadalom prominens alkotóival egyenértékű afrikai értelmiségiek szuverén produktivitását tükrözi. Záró mondataival meggondolásra ajánlja az utóbbi tizenöt évben feléledt afrooptimista diskurzus révén konkretizált kihívások kritikai mérlegelését. Jelzi, hogy a mondializáció osztalékából az afrikai népek, mint a világ más régiói, szükséges reformok által maguk is részesedhetnek, nem felejtve Georges Balandier 1957-es megnyilatkozását, amelyben arra figyelmeztet, hogy „Minden nép, elégséges szabadságának birtokában felelősséget visel saját történelméért.”¹⁵ ☀

Jegyzetek

- 1 L. Ph. Hugon, Géopolitique de l'Afrique, Armand Collin, 2012; Michio Morishima, Capitalisme et Confucianisme, Flammarion, 1992; G. Donnadiou, Confucius et Bouddha : sources du développement asiatique ?, Buddhahline, février 2001.
- 2 J-F. Bayart, État en Afrique. La politique du ventre, 2006, Vö. még: Fr. Médard, La spécificité des pouvoirs africains, Pouvoirs, No. 25, 1983
- 3 Lásd a Transparency International (ONG), továbbá az ENSZ szakosított dokumentációs anyagait.
- 4 Lásd RDC, Csád, Gambia, Nigéria, Mauritánia, Bissau-Guinea példáit!
- 5 Idézi Cheikh Anta Diop, Nations and Culture c. írását (1954) és további esszéisták argumentációit, főként Martin Bernal („Black Athena”), M. Garvey, Molefi Kete Asante munkásságát.
- 6 Culture Matters Research Project, Univ. Harvard; Indices d'Hofstede; M. Fouda Ongodo, « Différences culturelles et relations d'affaires entre pays d'Afrique et pays émergents d'Asie », Revue française de gestion, vol. no 167, no. 8, 2006, pp. 65-84.
- 7 Vö.: Régis Debray, Un mythe contemporain : le dialogue des civilisations. CNRS Éditions, 2007; Georges Balandier, La Culture en mouvement, 1992 tanulmányokkal.
- 8 L. a Matthieu Fau-Nougaret és Marius Ibriga szerkesztésében megjelent, a 2002-ben Durbanban elfogadott APSA biztonsági projektről 2012-2013-ban tartott konferencia teljes anyagát: APSA – Bilan et perspectives, L'Harmattan, 2014.
- 9 Vö.: Jeffrey Sachs tanulmánykötetével: The End of Poverty, Penguin Books, 2005
- 10 A jelentés szerzői: Inge Paul, Isabelle Grunberg és Marc Stein.
- 11 Forrás: McKinsey CNUCED. A szerző tematikus ábrákkal illusztrálja elemzéseit. Lásd a 71, 173, 175-176 és 178. oldalakat.
- 12 Objectifs du millénaire pour le développement /OMD/ Rapport 2015.
- 13 Lásd Jean-Claude Berthélemy – Ludvig Soderling, L'Afrique émergente: est-ce possible?, OCDE, 2011
- 14 A három scenáriót elsőként Pierre Jacquemot, L'Afrique des possible. Les défis de l'émergence c. művében írta le 2016-ban, a Khartala kiadásában.
- 15 Afrique Ambiguë. Plon, 1957